

YURT DIŞINDAKİ İKİNCİ NESİL TÜRKLER VE MESELELERİ: BAZI GELİŞMELER VE DEĞERLENDİRMELER

Prof. Dr. Mustafa E. ERKAL

Yurt dışı meselelerimiz daha çok eğitimde düğümlenmektedir. Genellikle, eğitim, bilgi davranıŐ ve kabiliyetlerin geliştirilmesi ve kazandırılması için uygulanan sürekli faaliyetler dizisidir. EĞitimin faydalanacakların toplumun sosyal tabakalaŐma piramidinde yukarı doğru hareketliliğe uğrayacakları, yeni statüler kazanacakları ve buna bağlı olarak meslekler elde edecekleri belirtilebilir. EĞitim ferdi sosyalleŐtiren, sosyal ilişkileri geliŐtiren bir süreçtir. EĞitim yoluyla kazanılan statüye sahiplik, fırsat eŐitliĐini sağlamaktadır. Bilhassa, mesleki eğitim, emeğin niteliğini iyileŐtiren, ondan sağlanacak hasılayı arttıran bir ettir. EĞitimin ekonomik değeri üzerinde duran dŐnrlr, bundan dolayı eğitime «genç sanayi» (infant industry) adını vermekte¹, bilgi ve kabiliyetlerin geliŐtirilmesini «sınai faaliyet» olarak deĐerlendirmektedirler². Bu değerlendirmelerden çıkan sonuç, eğitim yoluyla insana yapılacak olan yatırım, hasılası en yüksek olan yatırımdır, olabilir.

Türkiye 1960'lardan itibaren Batı işgücü pazarlarına g vermeye baŐlaması ile dikkati çeken bir ülke olmuştur. Günümüzde AT lkeleri toplamı 780.842 ve diğer Avrupa lkeleri toplamı 65.618 olmak üzere toplam 846.460 iŐçimiz Batı Avrupada bulunmaktadır. Buna Avrupa lkelerindeki 801.206 işçi çocuğunu da ilâve edersek Avrupa lkelerindeki vatandaŐ sayımız 2 milyona yaklaŐmıŐtır³. Bu toplam içinde, vatandaşlarımızın F. Almanya'da % 39'u, Hollanda'da % 49'u, Fransa'da % 43'

(1) Blaug, M., Introduction to the Economics of Education, London, 1970, sh. 17.

(2) Schultz, T.W. The Economic Value of Education, New York, 1969, sh. 4.

(3) 1985 Yılı Yurtdışı IŐŐi Hizmetleri Raporu, alıŐma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Ankara, 1986, sh. 175.

Belçika'da % 38'i, Danimarka'da % 44'ü 0—18 yaş grubuna dahildir. Görüldüğü gibi, Avrupa ülkelerindeki vatandaşlarımızın hemen hemen yarısı 0—18 yaş grubu içindedir. Birinci neslin bilhassa 1980 sonrasında yoğun kesin dönüşü de hesaba katılırsa, bu oranların yükselebileceği belirtilebilir.

1960 sonrası uzun süre yurt dışına giden işçilerimizin sosyal kökeni kır nitelikli yöreler olmuştur. Daha çok nispeten cemaatçi bir yapıdan ve tarımdan sanayi toplumlarının her yönden gelişmiş yörelerine akan bu işgücü, oralarda da içe kapalı bir getto'laşmanın örneğini vermiştir. Uzun süre şehirlerde hizmet sektöründe marjinal olarak çalışan, bir kısmı gizli işsiz olan vatandaşlarımız göçe konu olamamışlardır. Özellikle, kırsal yörelerde çok amaçlı köy kooperatifi kuranlara, doğal âfet bölgelerinden ve az gelişmiş yörelerden olanlara öncelikler tanınmıştır.

F. Almanya'da yapılan bir araştırmada işçilerimizin % 26.6'sı nüfusu 500'den az köylerde, % 23.4'ü, nüfusu 500 - 1000, % 29.9'ü ise 1001 - 5000 nüfuslu kır alanlarında doğup büyüdüğüleri görülmüştür⁴. Kısaca, bunun toplamı % 80 dolayındadır ve geleneksel sektörün damgasını taşımaktadır. Beslenme alışkanlıklarından örf ve âdetlerine kadar benzer nitelikteki insanlar göçe konu olmuştur.

İşçilerimiz arasında yapılan bir araştırmanın sonuçlarına göre, yeni sosyal çevreye uyum güçlükleri en çok köylü asıllı olanlarda (% 23) görülmüştür⁵.

Ayrıca, yurda dönüş sebebi olarak şehirden gelenlerin % 45.9'u ailevi sebepleri (eşlerden birinin diğerini terketmesi, evlenme, boşanma, hastalık, ölüm ve karı-koca ihtilâfları vb.) ileri sürmüşlerdir. Kırsal yörelerden gelenlerde aynı sebebin oram sadece % 27.2'dir. Burada şehirli nüfusun yabancı kültüre ve çevreye daha açık olması dolayısıyla ailevi sorunlarla karşılaştığı söylenebilir. Nitekim, köylü kökenlerin % 22.8'inde görülen «sosyal uyumsuzluklar» şehirlilerde % 5.7'ye düşmektedir⁶.

YABANCILARIN İŞSİZLİK YARATTIĞI İDDİASI...

1970'li yılların başına kadar, çeşitli ülkelere süren yaklaşık yıllık yüzbin civarında işçi göçü 1973 sonrasında azalma göstermiştir. 1974 yı-

(4) Yüksel, B., Yurt Dışında Çalışanların Sorunları, 2. Türkiye İktisat Kongresi, İzmir, 1981, Sh. 173.

(5) Türkoğan, O., İkinci Neslin Dramı, İstanbul, 1984, sh. 138.

(6) Aynı eser, sh. 154 - 5.

lındanberi, F. Almanya'nın yabancı ülkelerden resmen göçmen işçi kabul etmemesi, buna karşılık parçalanmış ailelerin bütünleşmesine gidilmesi dikkati çekmiştir. Bunda 1973 enerji krizinin de tesiri olduğu söylenebilir. Bu dönemde, Avrupa ekonomilerinin durgunluğa girmesi, artan işsizlik, yabancı işçilerin istihdam açısından sorunlarla karşılaşmasını doğurmuştur. Ancak, bu yaklaşım yabancı işçilere karşı alınan tavır için tatminkâr değildir. Çünkü, işsizliğin yoğun olduğu iddia edilen bu ülkelerdeki işsizlerle Türk işçileri arasında vasıf, işkolu ve statü itibariyle bir ilişki bulunmamaktadır. Nitekim, Türk işçileri yerli işgücünün ilgi göstermediği sektörlerde yoğun olarak çalışmaktadırlar. Her ne kadar son yıllarda yerli işgücünde bu gibi zor ve pis işlere olan talebin arttığı söylenmekte ise de, bu yeterli bir gerekçe değildir. Meselâ, ağır ve zor iş olan enerji ve madencilik sektöründe çalışan toplam yabancıların oranı % 21.2 iken, bu oran Türkler arasında % 68'e çıkmaktadır⁷. Bu bakımdan, yabancıların ve bilhassa Türklerin yerlilerin işlerini aldıkları iddiasını anlamak zordur.

«KONUK İÇİ» VE «GÖÇMEN İÇİ» YANLIŐI

Üstünde durulması gereken bir nokta da terminoloji bakımından sürekli bir yanlıőın yapıldığıdır. Türk işçileri için «yıllık işçi», «konuk işçi», ve hatta «göçmen» sıfatları da fazla bir anlam taşımamaktadır. Çünkü, gerek birinci nesil, gerek ikinci nesil göçmen ve misafir olmayı oldukça aşmış sürelerde Batı Avrupa ülkelerinde çalışmaktadırlar. Nitekim, meselâ F. Almanya'da kalış sürelerine göre, işçilerimizin % 63.9'u bu ülkede 8—10 sene ve 10 yıldan fazla yaşamaktadırlar. Sadece 10 yıldan fazla yaşayanların oranı % 54.1'dir. Ayrıca, birçok ülkede olduğu gibi, işçilerimizin meselâ en yüksek oranda buldukları (% 80.4) F. Almanya'da yaklaşık 30 bin Türk işveren tespit edilmiştir. Bunların sağladığı istihdam kapasitesi ise 68 bin kişi dolayındadır. Yukarıda verdiğimiz oran, sadece Avrupa ülkeleri genel toplamına göredir.

Diğer taraftan, çift pasaportluluk konusu da bu terminoloji hatasının ne kadar büyük olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Türk işçileri son yıllarda ortaya çıkan yabancı düşmanlığı ve bölücülük gayretlerine rağmen, bu toplumların ayrılmaz bir parçası haline gelmişlerdir. Artık, gü-

(7) 1985 Yılı Yurtdışı İşçi Hizmetleri Raporu, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Ankara, 1986, sh. 12. ve Bendit, R., Steinmayer, A. «Federal Almanya'daki Türk Gençlerinin Mesleki Hazırlık ve Eğitimlerinde Karşılaşılan Problemler ve Alman Önlemler», *İkinci Kuşak Türklerin F. Almanya ve Türkiye'de Mesleki Uyumları*, Bursa Sempozyumu, 1985, sh. 67.

nümüzde, sosyologlar; lâiklik, demokrasi, insan hakları ve eşitlik gibi kavramları bir ülkedeki yabancılara karşı takınılan tavra göre değerlendirir olmuşlardır.

Yabancı düşmanlığının ve bir bakıma etnosantrizmin uyum ve intibakı azaltacağı, hâkim kültürün standart değerleri karşısında tepkici ve cemaatçi eğilimleri geliştirebileceği söylenebilir. Yabancılar sorunu, bu bakımdan bir kültürel olgudur ve sosyal çevre ile yakından ilgilidir. Sosyal çevre şartları düzenlenmeden eğitim meselesi herhangi bir kademede çözülemez. Günümüzde, yabancı işçilerin sosyal tabakalaşmanın en alt tabakalarına itilmeleri ve dışlanmaları olgusu göz ardı edilemez. Adetâ, renk ayırımı gibi ortaya çıkan dışlama bir süreci de beraberinde getirmektedir: İşçi kabul eden ülkenin sosyal yapısında yabancı işçiden etnik azınlığa geçiş. Bu süreç de terminolojideki göçmen veya misafir işçi tanımındaki yanlışa ışık tutmaktadır. Belki, 1960'lı yılların başlarında yabancı işçi kabul eden ülkeler için göçmen işçi kavramı kabul edilebilirdi. Ancak, bu kavram bugünün meselesi olmaktan çıkmıştır. Belki, bir ölçüde göçmen sıfatı işçiden çok ailesine yakıştırılabilir.

YABANCIYA BAKIŞTA FARKLILAŞMA VE BATIDA MUHAFAZAKÂRLAŞMA

Yabancılar konusunun bilhassa 1980'li yıllarda alevlenmesinin önemli bir sosyolojik boyutu vardır. Görülebildiği kadar, Batı Avrupa sanayi toplumları sanayileşmenin doğurduğu sosyal hastalıklar karşısında daha sağlıklı, bütünleşmiş, maddi tatminin yanısıra moral arayışlara da cevap verebilecek bir yapılaşma eğilimindedirler. Bu eğilim aile dahil, gençlik gibi gruplarda bünyeyi koruyucu politikalarla takviye edilmektedir. Bazı sosyologlar bu değişmeyi sanayi toplumlarının muhafazakârlaşması olarak ele almakta ve «muhafazakârlaşma» ile «gelişme» yi eş anlamlı olarak değerlendirmektedirler⁸. Bu akımın Batının maddeci, faydacı ve fertçi yaklaşımlarını ne ölçüde değiştirebileceğini ilerdeki yıllarda görebileceğiz.

Yabancı düşmanlığı iki kanalda izlenmektedir. Bunlardan birincisi 10 - 15 sene önceye kadar yabancıya hoşgörü ile bakan normal bir yerli vatandaşa görülen tepkidir. Diğeri ise, sanayi toplumlarının sosyal yapılarının doğurduğu dışa kapalı, kültür adacığın oluşturan tecavüzkâr

(8) Hoffmann - Nowotny, H.J., «The Future of the Family», European Population Conference 1987, Finland, sh. 177.

gruplarda görölen tepkidir. Bu gruplar topluma tepki duymakta, sapma davranışlar içine girmektedirler.

Yabancı işçilere farklı bakış açıları daha önce belirtmeye çalıştığımız terminolojik hata konusuna girmektedir. Göçmen işçi tarifinde olduğu gibi, «entegrasyon» kavramı da çok değişik yorumlanabilmektedir. Bize göre, entegrasyon, «intibak» ve «uyum» kavramları ile karıştırılmaktadır. Çünkü, yabancı işçilerin entegrasyonu konusu, daha çok «fonksiyonel entegrasyon» la yani meslekî işbölümü ile ilgilidir. Burada, meslekî işbölümü ile beraber emek piyasalarını ve endüstri ilişkilerini birlikte ele almak durumundayız. Bu bakımdan, fonksiyonel entegrasyon dışında kültür unsurlarında dil, din, örf ve âdetler gibi farklı milli kimliği belirleyen unsurlarda fonksiyonel entegrasyonun dışında bir kültürel entegrasyon şartı aramanın gerekli olmadığı düşüncesindeyiz. «Entegrasyon» yerine «adoptasyon» kavramını kullanmak ve yabancı ülkelerce eritmeye varacak bir entegrasyona yol açmamak gerekir. Bunun için milli şuur sahibi olmak şarttır. Uyuma, verimliliği ve başarıyı arttırmada, zihniyet bozukluklarının giderilmesinde, yabancı topluma intibak açısından yaklaşılabilir. Konu daha çok ikinci nesil işçi çocuklarını ilgilendirmektedir. Zaten, Batı işgücü pazarlarının 1974 sonrası işçi alımlarını durdurmaları veya kısmalarında sadece petrol krizi ve ekonomik durgunluk değil, fakat ikinci neslin geleceği ile ilgili planlar yer almış olabilir. Nitekim, Türkiye, Avrupa emek pazarlarına işçi göndermemesine rağmen, her sene ikinci nesilden 30 bin dolayında yeni işçinin pazara girdiği ileri sürölmektedir. Buna kapalı göç (hidden migration) denmektedir⁹.

1974 yılında işçi alımının durdurulmasından sonra yabancı nüfusdaki tedrici artışa, yabancıların ve bilhassa Türklerin yüksek doğum oranı ve ailelerin birleştirilmesi sebep olmuştur. 1983 sonrasında ise, gerek işçilerimizin gerek Avrupa ülkelerindeki işçi çocuk ve ailelerin sayısında düşüşler görölmüştür. Oldukça kuvvetli geri dönüş akımı bilhassa 80'li yıllarda izlenmektedir. 1974 - 84 yılları arası kesin dönüş yapanlar 1.199.000 civarındadır. İlgi çekici bir örnek olarak F. Almanya'da bulunan işçilerimiz diğer yabancı işçilerle karşılaştırıldığı takdirde, bütün içinde işçilerimiz % 31.5'lik bir paya sahiptir. Ayrıca, yapılan araştırmalara göre, önümüzdeki yıllarda yüksek doğum oranına sahip Türklerde bir düşüş beklenebilir. Bunun yanısıra, tasarrufunu

(9) Ekin, N., The welfare of Turkish Migrant workers, Faculty of Economic, İstanbul, 1983, sh. 32.

Almanya'da tutan veya diğer ülkelerde bankalarda saklayan, ev, iş açan Türklerin sayısında artışlar beklenmelidir.

Türk işgücünün yurt dışına göçü ile ilgili olarak dikkati çeken bir eğilim de, 1973 sonrasında Kuzey Afrika, Ortadoğu ve Körfez ülkelerinin cazip hale gelmiş olmasıdır. Bu dönemde Arap ülkeleri içinde en çok göçü Libya ve Suudi Arabistan almıştır. Batı pazarından farklı olarak bu ülkelerde mühendislik hizmetleri sunan çeşitli Türk firmalarında Türk işçileri istihdam edilmektedirler. Yine Batı'dan farklı olarak tasarrufların Türkiye'ye transferinde, toplu pazarlıkta bazı güçlükler mevcuttur.

Buraya kadar yaptığımız açıklamalarda yurt dışındaki Türk işçileri ile ilgili bazı konuları ortaya koyarak bir çerçeve çizmeğe çalıştık. Şu iyi bilinmektedir ki, ikinci neslin mesleki ve kültürel eğitiminde çevre şartları son derece önemlidir. Bu şartlardan yurt dışındaki ikinci nesli soyutlamamız mümkün değildir. Aslında, birinci nesil belirli bir dönem yurt dışı tecrübesi geçirdikten sonra, gerek yurt içinde gerek yurt dışında dünyaya gelen çocuklarının ve ailelerin birleştirilmesi yeni durumlar ve problemler yaratmıştır. Artık, işçi, ailesi ile ve dolayısıyla yeni birtakım sosyal ve kültürel talepleri ile sosyal bir varlık olarak kendini hissettirmeye başlamıştır. Bu durumu önlemek için bazı işgücü ihraç eden ülkeler vatandaşlarının yurtdışında kalış sürelerini sınırlandırmış ve dönüştürümlü olarak işçi göndermişlerdir. İşçinin gerek kendisine fakat daha çok çocuğuna kendi üzerinde bir statü arayışı yabancı ülkede birtakım sorunları gündeme getirmiştir¹⁰. Artık, işçi, ailesindeki yeni unsurlarla bulunduğu yabancı toplumun sadece istihdam şartlarını zorlamamakta, yeni birtakım değişmelerin ortaya çıkacağını da hissettirmektedir.

Diğer taraftan, Batı Avrupa sanayi toplumları, azalan nüfus artışları ve yaşlı nüfus özellikleri ile ülkede doğmuş veya doğmasa da belirli bir süre kalmış ikinci nesli kazanma gayreti içine girmişlerdir.

İşgücü talebini, genç işçi açığını kapamak ikinci nesle başvurmayı hatta bunları orduda kullanma arzusunu doğurmuştur. Kaldı ki, ikinci nesil bizzat yabancı toplumun içinde doğduğu veya büyüdüğü için birinci nesle göre daha çok eritilmeye müsaittir. Bunlar daha çok sosyalleşebilmekte, babalarına göre okuldan ve arkadaşlık ilişkileri ile daha iyi

(10) Sezal, İ, «Geri Dönen İkinci Kuşak Türklerin Türkiye'de İstihdam ve Reintegrasyon Sorunları», *İkinci Kuşak Türklerin F. Almanya ve Türkiye'de Mesleki Uyumları*, Bursa Sempozyumu, 1985, sh. 114.

yabancı dil öğrenebilmektedirler. Bazı bakımlardan ikinci nesil entegrasyona daha uygun özellikler göstermektedir*.

Diğer taraftan, İşgücü kabul eden ülkeleri son yıllarda «göç ülkesi» olma endişesi sarmıştır. Bu her ne kadar yersiz bir endişe ise de, bir çok ülkede görülmektedir. Yabancıların sayı olarak artışı, genel nüfus içindeki payları ve işgücü içindeki oranları böyle bir düşünceyi ortaya çıkarmıştır. Ancak, konu bugünün meselesi değildir. Yirmi sene önce bu konu gündeme girebilir ve tartışılabilirdi. Yirmi sene önceki gelişmeler ve mevcut trend bundan farklı beklentileri taşıymıyordu. Buna rağmen, son yıllarda yabancıların genel nüfustaki, ve işgücündeki payında düşmeler görülmektedir. Yabancılar, F. Almanya'da toplam nüfusun % 7'sini, işgücünün ise % 9'unu teşkil etmektedirler (1980)¹¹.

Türkler arasında ikinci nesil olarak ifade edilen 7 - 18 yaş grubu önemli bir orana sahiptir. Başta da belirttiğimiz gibi, meselâ F. Almanya'da 1986 itibariyle 0—18 yaştaki çocuk sayısı 559.100'dür. 7—18 yaşları arasındaki Türk çocuklarının sayısınının 396 bin dolayında olduğunu öğreniyoruz.

Türk çocuklarının ikinci nesil olarak tasnifini aşağıdaki şekilde yapabiliriz:

1 — Yurt dışında doğan ve orada okul çağına girip okula başlayan çocuklar,

2 — Türkiye'de ilkokula başlayıp ara sınıflardan ayrılıp veya bitirip yurt dışına gidenler. Bu gruba orta okulun ara sınıflarından ayrılıp gidenleri de ilâve edebiliriz. Bunlara daha ziyade «geç gelenler» denmektedir.

a) Türk hükümeti tarafından açılan Türkçe kurslarla birlikte Alman sınıflarında yabancı dil, matematik, fen, resim, beden gibi dersleri görenler,

b) Türkçe kurslarının bulunmadığı yerlerde Almanlar tarafından açılan geçiş sınıflarında ve buradan sonra yollanacakları Alman okullarında sadece Almanca dersleri görenler,

3 — Çeşitli sebeplerle eğitim ve öğretim ortamı ve imkânı bulamayan Türk çocukları,

(*) Birinci nesil eremediği ve kimliğini koruduğu gibi, meselâ F. Almanya'nın Berlin şehrinde yer isimlerini bile Türkçeleştirmiştir. Nitekim Hermannplatz - Harmanpalas, Görlitzer Bahnhof - Gülizar Banof, Kurt - Schumacher - Kürkçü Mahir, Charlottenburg - Şarlatanburg örnekleri dikkat çekicidir.

(11) Genç, M., «F. Almanya'da II. Kuşak, Türk Gençlerinin Meslekî Eğitim İmkânları», İkinci Kuşak Türklerin F. Almanya ve Türkiye'de Meslekî Uyumları, a.g.e., sh. 71.

a) Bu çocukların bir kısmı ilk ve orta okulların ara sınıflarından ayrılıp yurt dışına gelenlerdir. Buldukları bölgede Türkçe kurs ve geçiş sınıfı olmadığından Alman okullarına gidememektedirler.

b) Okul çağında olmasına rağmen, çıraklık yapan, ev işlerine bakan ve babalarına yardımcı olanlar. Bilhassa, evde kalıp çeşitli sebeplerle yuvaya gönderilmeyen, küçük kardeşlerine bakan kız çocuklar*.

İkinci nesil Türk çocukları için işçi gönderen ülkeler de en az onları misafir eden, barındıran ülkeler kadar sorumludur. İşçi göçünün ilk dönemlerinden itibaren Türk işçileri konusuna dar ve sadece ekonomik açıdan bakılmış, onların zamanla çocuklarının olacağı, ailelerini yanlarına aldırabilecekleri ve konunun kültür çevresi yeterli şekilde ele alınmamıştır. Ancak, son yıllarda gerek Türkiye'de, gerek diğer ülkelerde ortak bazı güzel faaliyetler izlenebilmektedir. Türkiye ikinci nesil üzerinde yeterli ve tatminkâr projeler geliştiremediği sürece ve bunu yabancı ülkelerle uygulamaya sokamadığı taktirde, bunların yabancı topluma entegrasyonundan başka bir yol kalmamaktadır. Bu konudaki tekliflerimizi daha ilerde ele alacağız.

İkinci nesil ile ilgili iki farklı görüş bulunmaktadır. Birincisi, İkinci neslin entegrasyonunu şart olarak gören bazı yabancılara göre, bu çocuklar içinde çocuk yuvalarına gidenler (okul öncesi dönem) oldukça düşüktür. Hauptschule ve Sonderschule'lerde yeterli ölçüde başarılı olamayan, kurslara devam eden (MBSE) gençlerin gün geçtikçe daha da güçleşen bir meslek eğitim yeri bulmalarının zor olacağı belirtilmektedir. Bu durumda, bu gençler problemlili bir grup oluşturabilirler ve kiriminal olaylara karışabilirler.

Bir başka grup yabancı ilim adamı ise, Türk gençlerinin vasıfsız işçi olarak çalışmalarının yerine, meslek eğitimi görerek destek kurslarından faydalanarak yukarı doğru hareketlilik imkânı bulabileceklerini ileri sürmektedirler¹². Bu iyimser olan görüştür.

Her iki görüş de yeterli değildir. Eğitimin amacı, eğitim görenlere fonksiyonel değeri kazandırmak ve sosyal hareketlilik (mesleki hareketlilik) sağlayabilmesidir. Bu bakımdan, coğrafi hareketliliğin mesle-

(*) İkinci nesil yeterli bir okul öncesi eğitimden de geçmemiştir. Türk yuvaları sayısı olarak yetersizdir. Diğer yuvalara da vatandaşımız çocuğunu göndermemektedir. Bir kaynağa göre, Türk çocuklarının % 28'i yuvaya gitmektedir. Ancak bu oran gözlemlerimize göre yüksektir. Bkz. Kassimati, K., «Recent Studies and Research On Return Migration: Lessons to be Drawn For The Reintegration of Young Migrants», ILO, Geneva, 1983, sh. 12.

(12) Aynı eser, sh. 35.

ki hareketlilikle tamamlanabilmesi bir değer taşır. Türk çocuklarının sadece mesleki kurslar görmeleri oldukça kısıtlı olan iş yerinde pratik bilgileri kazanmaları yeterli sayılamaz. İkinci nesil için önemli olan babalarının statüsünü aşacak, hem mesleki, hem de genel eğitim imkânlarına sahip olmaları ve birtakım fırsat eşitsizliklerinin (daha çok yabancı dile dayalı) ortadan kaldırılabilmesidir. Çünkü, bilinmektedir ki, ferdin tatmini başarılarının emellerine bölünmesidir. Kendine saygı, yine başarıların iddialara bölünmesiyle ortaya çıkar. Eğitimde fırsat eşitsizlerinin kaldırılması belki entegrasyonu zorlaştırabilir; ama uyum ve intibakı kolaylaştırarak problemlili tiplerin toplumu rahatsız etmesini de önler. Şüpheli yok ki, milliyet ve din farkına dayalı bir alt-kültür grubuna eğitim imkânları tanındığı oranda toplumla kaynaşma sağlanabilir ve o grup içe dönüklükten, benlik merkezli durumdan (egosantrizm) kurtulabilir. Tersine ise, toplumda izole ve uyumsuz bir sosyal varlığı doğurur.

İkinci nesil üzerinde yapılan anketlerin tahlilinde «hangi mesleğe sahip olmak istiyorsunuz?» sorusuna çocukların ancak % 1.7'si babalarının mesleğini yani işçi olmayı tercih etmiş, büyük çoğunluk doktor, öğretmen, mühendis, subay gibi eğitim yoluyla meslek ve statüye sahip olmak istediklerini bildirmişlerdir. Bu talep önem taşımaktadır. Çünkü birinci nesilde işçi statüsü üzerinde eğitimle bir yerlere tırmanabilmek eğilimi son derece düşüktür. Birinci nesil çalışma hayatında kanunlarla elde ettiği haklara ve bulunduğu yere sıkı sıkıya bağlı ve dinamik değildir¹³.

Ayrıca, birinci nesil genel özellikleri ile çocuklarına eğitim alanında yeterli yönlendirmeyi ve aydınlatmayı yapamamış, buna vakit de bulamamış hatta bazıları çocuğun okuması yerine para kazanmasını yeğlemiştir. İşgücü kabul eden ülkeler Türk çocuklarındaki bu yükselme arzusuna demokrat, sosyal adaletçi, eşitlikçi, din ve milliyet farkını hesaba katmayan insanî tarzda yaklaşabilmelidirler.

İkinci nesle karşı birinci neslin okumayı değil, çalışmayı yeğleyen görüşlerin yanısıra, kendilerinin okuyamamış olmasından kaynaklanan yetersizliklerin ortadan kaldırılabilmesi için eğitime önem verenler de görülebilmektedir.

Türkiye için ikinci nesilden beklenebileceklerin iki başlık altında toplanması mümkündür:

(13) Weltz, F., «Federal Almanya'da Sosyolojik Açıdan İşçi Meseleleri», *Sosyal Siyaset Konferansları*, İktisat Fak., İstanbul 1969, sh. 109.

1 — Türk gençlerinin eğitim seviyelerinin yükseltilebilmesi, yeterli sosyal, ekonomik ve teknolojik bilgi ve kabiliyetlerinin geliştirilmesi,

2 — Sanayileşen Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu mesleklerde bu gençlerin insangücü açığını kapayabilmeleri, bundan hem kendilerinin, hem de ülkelerinin fayda sağlayabilmesidir. Bunun için de yabancı topluma intibak sağlayacakların ve zamanla yurda dönebileceklerin reentegrasyona tabi tutulmasıdır.

İkinci kuşak Türklerin ileride kesin yerleşim merkezlerinin göç alan ülke mi, yoksa göç veren ülke mi olacağı kesinlik kazanmalıdır. Bu tercih, her ne kadar gence göre değişmekte ise de, bir genel çerçeve çizilebilir. Birinci nesil Türk işçilerinin kesin dönüş durumunda, önemli okul bağlantısı olmayan çocuklarını Türkiye'ye geri götürdükleri görülmektedir. Aslında, çocuğun tahsil hayatının sürmesi geri dönüşü uzatan bir faktör de olmaktadır. Okulda meslek eğitiminde ve sosyal hayatın birçok alanında Alman gençlerinin ortaya koydukları dışlayıcı ve ayırıcı hareketler, ikinci neslin dönüş eğilimini yükseltmektedir. Yabancılarla en azından mahalli idareler alanında seçme ve seçilme hakkının verilmemesi dönüşü düşündürmektedir. Eğitim imkânlarından yeterince iaydalanamama, gimnasyum ve yüksek öğrenime devam edebilme ihtimallerinin zayıflaması, yine dönüş arzusu üzerinde etkilidir. Ayrıca, uygun olmayan konut şartları, işletmelerin ve eğitimcilerin gençlerin problemine anlayışla yaklaşmamaları, değişik eyaletlerde yabancı gençlere farklı politikaların uygulanması, dönüşü kamçulamaktadır. Ancak, genellikle, ikinci neslin dönüş eğilimi, birinci nesle göre oldukça düşüktür.

Bir araştırmacının da tespit ettiği gibi, yurt dışına göç daha çok hayat şartlarını iyileştirme, ekonomik bakımdan geleceği kurtarmak için bir yatırım şeklinde düşünülebilir. Halbuki dönüş ise, daha çok sosyolojik ve psikolojik şartları bünyesinde taşımaktadır¹⁴.

İkinci neslin eğitiminde eyaletlere göre farklı bir uygulama söz konusudur. Bu uygulamalar Baviera modeli, Berlin modeli, Kuzey Rheinland-Westfalen bölgesinde gerçekleşen ALFA modelidir¹⁵. Bunlardan eritmeye dönük bir entegrasyon amaçladığı görülen Berlin modeli dışında diğer her iki modelin de fayda ve mahzurları bulunmaktadır. Baviera'da uygulanan ve ikili bir seçime dayalı model daha uygundur. Buna göre, veliler çocuklarını ya anadilini öğreten okullara, ya da Almanca

(14) Kassimati, K., «Recent Studies and Research On Return Migration: Lessons To Be Drawn For The Reintegration of Young Migrants», ILO, Geneva, 1983, sh. 4.

(15) Türkdoğan, O., a.g.e. sh. 74-76.

hazırlık sınıfları ile desteklenen Alman okullarına gönderebilmektedirler. Bu modelin sahibi G. Machler'e göre, çocuğun ilk eğitimi düşündüğü dilde ana dilinde olmalıdır. Çocuk, ancak okul programının temel konularını kendi dilinde öğrendikten ve Almancayı birinci yabancı dil olarak yeteri derecede başardıktan sonra bir Alman okulunun sınıfına girebilmelidir. Türk çocuklarının uyum zorluklarının temelinde, yabancı dilden önce, aile ile okulun iki ayrı kültür çevresine sahip olması yatmaktadır. Berlin modelinin uygulandığı yörelerde, ikili bir seçim olmadığı için Türk çocukları hazırlık sınıflarına alınmakta ve bu zaman kaybı doğurmaktadır. Okul aile farklılığı uyumu güçleştirdiğinden çocuk, birkaç yıl sonra eğitim - öğretim dışına itilmektedir. Okul dışına itilen gençleri alkol, uyuşturucu, saldırganlık ve kötü işlere âlet olma gibi konular beklemektedir.

Türk çocuklarının % 73'ü çıraklık eğitimine götüren, Grundschule'nin bir devamı niteliğinde olan, beş yıl süren Hauptschule denilen eğitim okullarına devam etmektedir. Bu okullardaki başarı oranı % 40 dolayında olduğundan çocukların % 60'ı eğitim - öğretim dışına itilmektedir¹⁶. Yapılan bir araştırmaya göre, Almanya'da okula gitmiş Türk çocuklarının % 62.7'i diploma alamadan okuldan ayrılmış, % 30.2'i Hauptschule'yi % 3.8'i Realschule'yi ve % 3.4'de lise ve meslek yüksek okullarını bitirebilmişlerdir¹⁷.

Alman eğitim sistemi elit yetiştirmeyi hedeflediğinden ancak başarı ve yeteneğe göre öğretimin çeşitli kademelerine geçiş mümkün olabilmektedir. Bu da yabancılar için önemli bir mahzur yaratmaktadır. Bu bakımdan, hem Berlin modelinde olduğu gibi, iki seneye dayalı hazırlık sınıflarından Alman sınıflarına geçmek, hem de sadece Türkçe sınıfları yerine; İstanbul'da örneği bulunan Alman Lisesinde olduğu gibi Türkçe ve Almanca derslerinin birarada yer aldığı sınıflar yaratmak gerekmektedir. Böylece, öğrenci kendi kültür derslerinde okul - aile fakhlaşmasına şahit olmayacak, hem de Almancasını geliştirerek uyum sağlayabilecektir.

Türk çocukları için bir önemli sorun da temel öğrenim sonrasında özel eğitim okullarına Türk çocuklarının adetâ kitleler halinde rehber öğretmenler tarafından gönderilmesi ve geri zekâlı olarak damgalanmalarıdır. Aşağıdaki tabloda da görüleceği üzere, toplam yabancı gençler içinde % 30'u aşan bir orana sahip olan Türk çocuklarından bu özel

(16) Çalışma Hayatının Düzenlenmesi, V. Beş Yıllık Kalkınma Planı, Özel İktisat Komisyonu Raporu, Ankara, 1983, sh. 127.

(17) Genç, M., a.g.e. sh. 73.

eğitim okullarına (Sonderschule) gidenlerin oranının % 57.9'a çıkmış olmasdır. (Türk çocukları içinde ise % 6.2) Bu sonuç bu rehberlik gruplarının iyi çalışmadđđını ortaya koyar. Çocukların sosyal uyumsuzluğu geri zekâlılık olarak, kabul edilemez. Göç alan ülkeler, meseleye herşeyden evvel insanî bakabilmeli; ırkçılığa kaçan çeşitli uygulamalardan kaçınmalıdırlar. Özellikle, çocuklar konusunda, Türk tarafı belirli, net tekliflerle, taleplerle ortaya çıkabilmeli ve ısrarlı olmalıdır. Talebi olmayanlardan muhakkak bazı tavizler talep edilebilir.

Yüksek öğrenime dönük gimnasyumlara giden Türk çocuklarının oranı % 2.9 gibi düşük bir orandadır. Eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanabilmesi, hem Almanca, hem de Türkçe eğitim - öğretim yapılabilen lise-lerden geçer. Bunun örneği de İstanbul'daki Alman Lisesidir.

Okula Giden Türk Çocukları ve Gittikleri Okullar (F. Almanya)

Okul Türleri	Toplam yabancı öğrenci					
	Türk öğrenci sayısı		sayısına oran (%)			
	1981/82	%	1984/85	%	1981/82	1984/85
	313.861	73.6	269.739	68.9	55.7	54.3
Temel öğrenim (Grund und Hauptschule Orta okul (Realschule)	10.023	2.3	16.100	4.1	30.8	35.8
Lise (Gymnasium)	7.745	1.8	11.414	2.9	17.8	21.9
Karma okullar (Gesamtschule)	10.532	2.5	15.704	4.0	44.0	49.0
Özel eğitim okulları (Sonderschule-Geri zekalı ve engelliler)	16.044	3.8	22.774	5.8	50.4	57.9
Meslek okulları	68.739	16.0	55.684	14.2	56.7	48.1
Toplam	426.344		391.415		52.2	50.1

KAYNAK: 1985 yılı Yurtdışı İşçi Hizmetleri Raporu, Ankara, 1986 sh. 23'teki (2.1.5.1) nolu Tablodan geliştirilmiştir.

YURT DIŞI İÇİN TEKLİFLER

1 — Türkiye dışında, özellikle Türkçe dersinin okullarda ikinci mecburi yabancı dil olarak kabulü gençleri kimlik krizine sokmadan uyuma geçişi sağlayabilir. Türkçe ve Türk kültür dersleri Türkiye'den

gönderilen ve Türk tarafı tarafından tayin edilmiş öğretmenler tarafından verilmelidir. Bu dersler normal ders programının içinde yer almamalıdır. Karnelerde yer almalı, başarıyı etkilemelidir.

2 — Büyük çoğunluğu on yıldan fazla yabancı ülkelerde yaşayan, iş yeri açan ve yabancı toplumların ayrılmaz bir parçası haline gelen Türk işçilerinin seçme ve seçilme hakkına sahip olmaları endüstriyel bir toplumda yaşamının gereğidir.

3 — Türkiye ile Avrupa Topluluğu Ortaklık Antlaşmasınının 12. maddesinde yer alan işçilerin serbest dolaşımını hakkı sağlanmalıdır. Süre 1 Aralık 1986 tarihinde dolmuş bulunmaktadır.

4 — Çifte vatandaşlık hakkının sağlanması ve yayılması engellenmemelidir. Vatandaşlık tercihinde zorlama olmamalıdır.

5 — Hauptschule diploması alamayanların ve bilhassa Türkiye'de orta okul mezunu veya lise sınıflarından ayrılmış olanların MSBE kursları yerine meslek okullarına girebilmeleri sağlanmalıdır. Bu kurslar çalışma müsaadesi almaktan öte bir fonksiyon taşımaz hale gelmişlerdir. Bu kurslara gidenlerin büyük bir çoğunluğu Türklerdir.

6 — Yurt dışındaki ikinci neslin ve genelde Türk vatandaşların mesleki ve diğer konulardaki eğitimlerinde «kablo TV yayıncılığı»ndan faydalanılmalı ve bu hizmet Türklerin yoğun olarak buldukları yörelerde yaygınlaştırılmalıdır.

7 — Gönderilecek öğretmenlerin yabancı ülkenin dilini ve yapısını bilmeleri şarttır. Bu konuda MEGSB tarafından kurslar düzenlenmektedir. Başarılı öğretmenlerin kalma süresi uzatılmalıdır.

8 — İkinci nesli ilgilendiren bir konu da, bu neslin okul öncesi eğitiminin yetersizliğidir. Türk yuvaları yeterli değildir ve yabancı ülke yuvalarında ise, din ayırımı yapılmadan hıristiyanlık telkini yapılmaktadır.

9 — Çeşitli sebeplerle ailesinden kopup «Heim»lere düşmüş Türk çocuklarının belirli heim'lerde toplulaştırılması ve buralarda Türk yetkililerine ve pedagoğlarına görev verilmesi gerekmektedir.

10 — Türk çocukları hazırlık sınıflarından Alman sınıflarına girmeleri onları ister istemez bir süre sonra başarısız kılmaktadır. Bu konuda iki tercihli sistem eyalet farkları kaldırılarak uygulanmalı, iki dilli (Türkçe - Almanca) sınıfları - İstanbul'daki Alman Lisesi örneğinde olduğu gibi - ön plana alınmalıdır.

11 — Türk çocuklarının yurt dışındaki resmi kütüphanelerden faydalanmaları teşvik edilmeli, ancak buralardaki Türkçe kitap seçici müşavirler Türk tarafınca tayin edilmeli, Milli Eğitim ve Kültür müşavirleri aktif hale getirilmelidir.

Buraya kadar olan açıklamalarımızda yurt dışındaki konular üzerinde durduk. Yurt içinde yapılabilecekleri veya yapılanları aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz:

YURT İÇİ DURUM VE TEKLİFLER

1 — Yurt dışından ülkemize dönen işçi çocukları kanunda öngörülen şartları yerine getirmeleri halinde çıraklık eğitimi sisteminden yararlanabilirler. Yurt dışında görülen mesleki eğitim ve katılınan meslek kursları çıraklık eğitim sistemine geçişte hesaba katılmaktadır.

2 — Türk - Alman işbirliği sonucu ülkemizde açılmış bulunan yedi âdet mesleki eğitim merkezi bulunmaktadır. Bu eğitim merkezlerine dönen işçi çocuklarından 11 - 18 yaşlar arasındakiler kabul edilmektedir.

3 — Türkiye'de bilhassa yaz aylarında tatillerin özel gençlik kamplarında geçirilmesi yaygınlaştırılabilir. Hatta, Milli Eğitim Gençlik ve Spor ve Devlet Bakanlığı tarafından henüz proje halinde bulunan «Milletlerarası Gençlik Merkezi» projesi Alman çocukları ile Türk çocuklarının kaynaşmasını sağlayabilir.

4 — Turizm mevsiminde yabancı dili oldukça iyi olan Türk çocukları turizm sektöründe istihdam edilebilir.

5 — Yurt dışındaki çocuklar ve dönenler için iki ay süreli ve 64 il ve ilçede uyum kursları açılmaktadır. Bu kurslarda öğrencilerin Türkiye'ye ve Türk kültürüne yeniden uyumları sağlanmağa çalışılmaktadır. Dört yıldır devam eden bu kurslar 45.000 öğrenci için planlanmıştır. Bunun 30.000'i yatılı olarak düşünülmüştür. Kurs programı içinde çevre gezileri de düzenlenmektedir. Bu kurslardan kısmen başarı sağlanmıştır. Kuralarda, Türkçe ve din bilgisine ağırlık verilmelidir.

6 — Ülkemizde orta dereceli okullarda yurt dışında bulunan veya yurda kesin dönüş yapmış vatandaşlarımızın Türkiye'deki çocukları için her yıl kontenjan ayrılmaktadır. Ayrıca, İstanbul'da 3, Ankara ve İzmirde de birer yabancı dille tedrisat yapan Anadolu Liselerinde işçi çocukları okumaktadır. Anadolu Liseleri karma sınıflara göre daha uygundur. Ancak, bu okullarda F. Almanya'da Hauptschuleyi bitirmiş veya Gimnasyum'dan ayrılmış olan öğrencilerin birarada eğitimlerinde zorluklar çıkmaktadır. Bu Anadolu liselerinin yatılı hale getirilmesi başarıyı arttırabilir. Bu okullar için özel eğitimciler yetiştirilmelidir. Ayrıca boş zaman faaliyetleri planlanmalı, kapalı devre TV eğitimi yapılmalıdır.

7 — Yurt dışında bulunan ikinci nesil ve hatta üçüncü nesil ile Türkiye'deki akrabaları arasında «mektup arkadaşlığı» geliŐtirilebilir ve sistemleŐtirilebilir.

8 — Anadolu liselerinde okuyan ikinci nesil çocukların lise sonrası yüksek öğrenime devamlarında bilhassa Üniversitelere bağlı Turizm Meslek Yüksek Okullarında ve diğer bazı yüksek öğretim kurumlarında kontenjanlar sağlanabilir.

9 — Bedelli askerlik konusunda son yıllarda yurt dıŐındakiler lehine kolaylıklar getirilmiŐtir.

10 — İkinci neslin ve kesin dönüş yapanların coğrafi hareketliliği, yurt dışına göçün baŐladıđı daha çok kırsal alanlarına doğru değil; fakat, hızlı gelişme gösteren şehirlere doğrudur. Bu şehirler arasında Bursa, Eskişehir ve Sakarya sayılabilir.

11 — Dönenlerin büyük bir çoğunluğu yatırımlarını daha ziyade üçüncü sektör dediğimiz hizmetler sektörüne yapmaktadırlar. Bunların kendi kendilerini istihdam etme eğilimleri ağır basmakta ve ücretli gruba girmeyi arzulamamaktadırlar.

12 — Dönüş yapanların dikkat çeken faaliyetleri içinde işçi şirketleri önemli bir yer tutar. Bu şirketler işçilerin kendi teşebbüsleri ile kurulmuşlardır. Birçok işçinin bu şirketlerden hisse aldığı görülmüŐtür. Gerek kurucuların, gerek hisse sahiplerinin daha çok hemşehrilik ilişkileri içinde oldukları ve yatırımlarını doğum yerine göre yaptıkları görülmektedir. Bu kuruluşlara devlet tarafından da avantajlı krediler, verildiği vergi muafiyetleri tanındığı, az gelişmiş yörelere tanınan teşviklerin yapıldığı görülmüŐtür. Bu şirketler içinde başarılı olamayanların karşılaŐtıkları meselelerin başında, kaliteli personel açığı, kuruluş yerinin yanlış seçimi, ulaşım, yönetim ve pazarlama meseleleri başta gelmektedir.

13 — Türkiye, menfaatlerini koruyabilecek ve koparabilecek «elitler» yetiŐtirebilmeli ve pazarlık gücü yüksek «arabulucu» değil; taraf olabilecek kaliteli, meselelere vakıf —sadece diplomalı değil— millî haysiyeti ve şuuru çeşitli hayali kavramlarla (dünya vatandaŐı, hümanizm vb.) dondurulmayan, pasifleŐtirilmeyen seçkinlere sahip olabilmelidir. Bu sağlanamadığı takdirde, her konuda başarı hayal olacaktır. Zira, bu gerçektelemediği takdirde, yabancılarla pazarlığa veya müzakerelere eŐit şartlarla başlanmamıŐ olmaktadır.

14 — Yabancı ülkelerin eğitim sistemi ve imkânlarını tanıtıcı broŐürler hazırlanmalı ve tanıtılması sağlanmalıdır.

15 — Kesin dönüş yapanların veya yurtdışında okuyanların «Al-

mancı» olarak vasıflandırılmasının gençlerin uyumlarını zorlaştıracakı bilinmelidir.

16 — Yurda kesin dönüş yapan veya belirli Anadolu Liselerinde okuyan öğrencilere yüksek öğrenimde tanınacak kontenjanlarla öğretmen olarak yetişmeleri sağlanmalı ve bu gençler yakından tanıdıkları yurt dışında görevlendirilmelidirler. Böylece, öğretmen uyumsuzluğu da önenebilir.